

נספחים

הרחבת למודה למוזיקה ולחובי המוזיקה

א. המנון זהות לאומית במוזיקה אמנויות: המלחין כתבנית נוף מולדתו

בתקופה הקלאסית (1770-1820) התריצה הייצה המוזיקלית בשתי בירות התרבות של המעצמות הגדולות: בוינה, בירת האימפריה האוסטרו-הונגרית, פועלו שלושת ענקים הקלסיים – **היידן, מוצרט ובטהובן**. בפריז פרחה האופרה עם ראמו, גלוק ורוסני.

עם התפתחות הלאומית בהשפעת "אביב העמים" קמו מלחינים חשובים בארץות קטנות שטרם זכו לעצמאות. מלחינים אלה חללו לבטאת המוזיקה העממית של ארצם ולזכות להכרה בין-לאומית, גם ללא המרכז הווייני: **פרדרייך שופן מפולין, פרנץ ליסט מהונגריה, ג'וזפה ורדי מאיטליה, פיטור איליעץ' צ'ייקובסקי מרוסיה, אדוארד גרייג מנורווגיה, סמטאנגה ודבז'ק מצ'כיה, אנסקו מרומניה, סיבליוס מפינלנד** ועוד. יצירותיהם הפכו לסמל לאומי לעם ולאות ולמופת בעולם.

לפנינו חמישה דוגמאות של יצירות מופת במוזיקה שהפכו לסמל לאומי וככל-אנושי.

1. היידן וההמנון האוסטרי ב"רביעיית הקיסר"

בשנת 1797 חזר המלחין פרנץ יוזף היידן (1732-1809) מביקור קונצרטים מוצלח באנגליה. בהשפעת ההמנון האנגלי (המורכב מלך⁹²) הלחין היידן את ההמנון האוסטרי, שיר תפילה לשלומו של פרנץ יוזף, קיסר אוסטריה.⁹³ למרות שלהמנון היו מילים, העדיף היידן לפתח את המנגינה ללא מילים, במסגרת קאמרית. הוא עשה זאת בצורת נושא ווואריאציות בפרק ב', פזמון אדג'יו, מתוך רביעיית מיתרים אופ. 76 מס' 3 בדו מז'ור, המכונה "רביעיית הקיסר" [תקליטור 1 רצועה 4, ובשלמותו בתקליטור 2 רצועה 8].

פרנץ יוזף היידן

92 ראו על ההמנון האנגלי בפרק "איך המנון נולד", עמ' 15.

93 ראו על ההמנון האוסטרי בפרק "איך המנון נולד", עמ' 16.

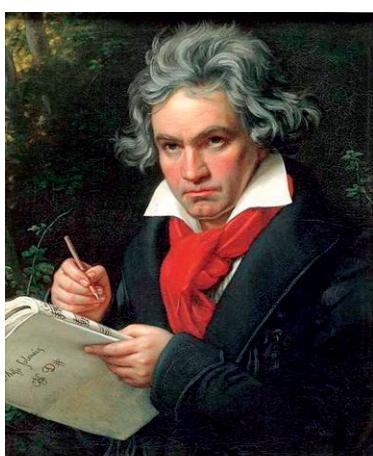
כיה להמנון, בינוי המנגינה משני משפטיים קצרים, החוזרים בנאמנות על עצם. כיה לKİSER, המנגינה זורמת בנחת, בהוד ובחדר. קרואו לשיר המבטא אומה, מנגנים כל הכלים את הנושא יחד, בתיאום מושלם.

כיה לשולטן תקין שבו חשוב חופש וביטוי לכל אורה, יצר היידן ארבע וארייציות על המנגינה, ובכל וארייצה בולט כל אחד ברביעיית מיתרים: בוاريיצה הראשונה מנגנים רק הכנורות, את מנגינתה להמנון מנגן הכנור השני, ואילו הכנור הראשון מקשט אותה באילטורים וירטוואזים; בוואריאציה השנייה בולט תפקיד הצ'לו, בוاريיצה השלישי בולט תפקיד הווולה, ובוاريיצה הרביעית והאחרונה מנגנים ארבעת חברי הרביעייה תפקדים שווי ערך.

צחוק הגורל: דוקא המנון קלסי, שקט ומאוזן זה, עבר מהפכים סוערים ביותר במהלך ההיסטוריה. בשנת 1841 הפכה מנגינתו של היידן להמנון גרמניה, עם מילים לאומניות בשירו של פון פאלרסלבן, הפותח בהכרזה: "גרמניה, גרמניה, מעלה הכל, מעלה כל דבר בעולם".⁹⁴ במלחינים אלה הושר להמנון גם בגרמניה הנאצית, וברוח התקופה נוספו להן משמעותות פאשיסטית וערבי תורה הגזע. על כן נאסרה שירות ההמנון הגרמני מיד בתום מלחמת העולם השנייה. אולם מנגינתו של היידן שרדה. המנון גרמניה היום כולל את מנגינתו של היידן ואת מילות הבית השלישי בלבד משירו של פאלרסלבן. בית ברוח ליברלית האומר: "אחדות, צדק וחירות למולדת הגרמנית! אליהם נחזור כולנו באחווה, בלב ובמעש".⁹⁵

כailo חזה את העתיד, הנציח היידן את המנגינה ברביעיית מיתרים ללא מילים. מנגינתו עמדה בבחן הזמן ושורדה את כל המהפכים.

2. בטובן, הסימפוניה התעשיית והמנון אירופה

מנגינתו המפורסמת ביותר של לודז'יג ואן בטובן (1770-1828) היא פרי عمل של כ-30 שנים! בעקבות המנון האוסטרי שהלחין מורו, יוזף היידן, שאף גם בטובן הצעיר לכתוב המנון. טיוותות ראשונות למנגינה המנונית מופיעות בפנקסי הרישומים של בטובן כבר ב-1795.⁹⁶ העניין שלו בהמנונים גבר ב-1803, שנה בה כתב שבע וארייציות לפסנתר בדו מז'ור על המנון אנגליה. כעבור שנה, ב-1804, שוב חזרה המנגינה המנונית מ-1795 לפנקסיו. חמש

lodz'ig ואן בטובן

"Deutschland, Deutschland über alles, Über alles in der Welt..." 94

"Einigkeit und Recht und Freiheit für das deutsche Vaterland! Danach lasst uns alle streben
brüderlich mit Herz und Hand!" 95

Paul Mines, *Beethovens' sketches*, Dover Edition, 1974. 96

שנתיים אחר כך, שילב מנגינה זו ביצירתו "פנטסיה כורלית" (לפסנתר, מקהלה ותזמורת מ-1808). ביצירתו הסימפונית "נצחונו של וולינגטון" מ-1813 חזר וצטט את המנון האנגלי. רק 11 שנים יותר מאוחר חזר למנגינה הממנונית המקורית שלו, והיא מתגלת בשיא תפארתה כ"שיר התהילה לשמחה" (לפי מילים של פרידריך שילדר מ-1785), הקורא לאחווה, שווין ושמחה בחברה האנושית. בטוחבן הפך את "שיר התהילה לשמחה" לפרק ואראיציות ענק בסיום הסימפונייה התשיעית והאחרונה שלו (1824). מול פרץ השמחה וההתלהבות בפרק, קשה להאמין כי בטוחבן כבר היה חירש לחלוtin בכותבו צלילים אלה [תקליטור 1 רצועה 29].

"שיר התהילה לשמחה", מຕוך הסימפונייה התשיעית מאת בטוחבן

המנגינה בנויה כהמנון בשל הפשטות שבה. היא צועדת בחגיגיות בערכיהם הרитמיים הבסיסיים ביותר – רק ربעים וחצאים. היא בנויה על צעדי סקונדה בסולם רה מז'ור פשוט ונוח לשירה, ויצרת תחושה של יציבות בשומרה על הצליל רה כטון מרכזי, החוזר שוב ושוב בסיום כל אחד מרבעת המשפטים. היא נזהרת שלא לצאת ממנעד של אוקטבה אחת (מלה עד לה), על מנת לאפשר שירה טבעיות ונוחה לכל המctrפים, גם אלה שאינם זמינים מקצועיים. זהה מנגינה מושלמת בת 16 תיבות הבנויה באורה סימטרי משתי שאלות ושתי תשובות בנوت ארבע תיבות כל אחת: תיבות 1-4 מקבילות ונענות בתיבות 5-8. תיבות 9-12, שהן התיבות המורכבות (המכילות שמיינות וסינкопה אחת), מפוצצות בחזרה לפשטות המנגינה המקורית בתיבות 13-16.⁹⁷

ב-1986 הוקם האיחוד האירופי, המלכד את מדיניות אירופה ליישות פוליטית אחת. בغال ריבוי השפות ברחבי אירופה הוחלט כי המנון האיחוד יהיה מוסיקלי בלבד, ללא מילים. ב-1972 נבחרה מנגינתו של בטוחבן להיות המנון האיחוד האירופי, 150 שנה לאחר חיבורה.

⁹⁷ ראו השוואתו של גוועם בן זאב בין מניגנתו של בטוחבן, למניגנת "התקווה" במאמרו "באהרץ" כמצוין בהערה 33 בעמ' 36.

3. ורדי ו"שירת העבדים העברים" מתוך האופרה "נבוֹקוּ"

ג'וזפה ורדי

לא כל המנון הוא שיר תהילה. לעיתים הוא שיר תפילה המבטא רחשי לב וגעגועים. בשנת 1842 כתוב המלחין האיטלקי ג'וזפה ורדי (1813-1901⁹⁸) את האופרה "נבוֹקוּ".⁹⁹ המערכת השנייה באופרה נפתחת ב"שירת העבדים העברים". זהה פרפרואה על מזמור קל"ז בתהילים: "על נחרות בבל שם ישבנו גם בכינו בזכרנו את ציון". המילים האיטלקיות מבקשות: "עופי, מחשבה, על כנפי הזהב... ושי שלום למגדלי ציון וירושלים", והמילה העברית "ציון" נשמעת ברמה [תקליטור 2 רצועה 7](#).

במנגינה מופלאה, בשירת מקהלה חרישית ובסולם מרוחק ומנוטק (פה דיאז מז'ור) מבטא ורדי את הצער, הכאב, הכאס והתסכול של הגולים מארצם. בניגוד לבטוובן, המנגינה איננה משדרת פשטות אלא פנטסיה, מבט מלא געגועים אל אופק מרוחק (ראו בחירת הסולם הנדר בפה דיאז מינור, קפיצת האוקטבה בתיבה 2, הקו המלודי המפותל והגיון הרитמי שבין המקצב המנוקד לטריולה בתיבה 3).

"שירת העבדים" מתוך "נבוֹקוּ" מאט ורדי

Va, pen - sie - ro sull'a - li do - ra - te Va ti po - sa sui eli - vi sui col - li O - ve o -

lez - za - no te - pi - de e mol - li L'a - re dol - ci del suo - lo na - tal!

בביצוע הבכורה של האופרה קרה הנס: שירת הגעגועים לציון של העבדים העברים על נחרות בבל הפכה לקולם של אהובי המולדת באיטליה תחת השלטון האוסטרי. **בן לילה הפך ורדי ממלחין אלמוני לגיבור לאומי**⁹⁹ הקהל לא נח ולא שקט עד שהקטע בוצע שוב. המוזיקה הפכה לסמל לאומי. אותיות שמו של ורדי הפכו לססמה פוליטית לאיחוד איטליה ולשחרורה בהנאה ויטורי עמנואל (מלפה הראשון של איטליה המאוחדת):

VERDI = Viva Emanuel Re D'Italia!

98 קיצור לשם נבוכדנאצר מלך בבל, האחראי לחורבן בית ראשון בירושלים ולגלות בבל בשנת 586 לפני הספירה.

99 ראו תחליק מקביל בפרק על נעמי שמר ו"ירושלים של זהב", עמ' 71.

ורדי, שנחל עד אז כישלון צורב בשתי אופרות קומיקות ראשונות, הפק לענק האופראי של העם האיטלקי המתוקם, וככתב אחר כך 23 אופרות מצலחות. שיר זה הושר עם איחוד איטליה וקיבלה עצמאוֹתָה ב-1870. ב-1874 נבחר רודי לחבר כבוד בסנט האיטלקי.

4. מלחמת המוננים ב"פתחה 1812" מאת צ'ייקובסקי

בשנת 1880 כתב גדור מלחייני רוסיה, פiotr Il'yich Tchaikovsky, את יצירתו "הפתחה 1812", ובה תיאר את המלחמה העוקבה מדם בין צבא רוסיה הצארית לבין הצבא הצרפתי של נפוליאון. **[תקליטור 1 רצעה 31 ובשלמותו בתקליטור 2 רצעה 9].** זוהי מוזיקה תכניתית המספרת: קיז' 1812. החיטה צומחת והחקלאות פורחת. האיכרים הרוסים החרוצים יוצאים לעבודת הקטיף ושיר תפילה חרישי בפיהם: "אלוהים, בז'ה, שמור לנו על רוסיה ועל הצאר הטוב שלנו".

פיוטר איל'יך צ'ייקובסקי

היצירה נפתחת בתפילה חרישית, בקול חם וחזק בכלי המיתר הנמכרים – הוויולות והצליל בתזמורת. כאשר עוניים להם בשירה גם כלי הנשיפה: החליל, הקלרינט, הקרן האנגלית והבאסון, נשמעת התזמורת בעוגב כנסייה גדול ונפלא. אולם כאן נקטעת האידיליה. האבוב נכנס וمبשר על סכוך שהולך ומוחמיר בין רוסיה לצרפת. אי-השקט גובר. כשמציגים כל הנסיפה ממתכת, הטרומבוונים והחצוצרות, אנו כבר מרגישים את היום המוחשי – הצבא הצרפתי מגיסס כוח צבאי עצום של 442,000 חיילים ומתקדם לעבר מוסקבה. התזמורת הופכת להיות "כתבתנו לענייני צבא", והיא נערצת ככל כדי לתאר את אחד הקרבות הגדולים בהיסטוריה – קרב בורודינו, שניטש בספטמבר 1812 (בתיבות 34-95).

כיצד מתארים מלחמה בmozika? איך נחליט: מי הטוביים? מי הרעים?

צ'ייקובסקי מוצא פתרון מدهים – **מלחמת העמים תיהפֵך למלחמת המוננים.** הרי המנון מסמל בצללים את העם שהוא מייצג! כשהצבא הצרפתי מנצח, משתלשת על התזמורת כולה מנגינת המנון הצרפתי "הмарסייז" – מנגינה מארש, שיר לכתחנה נלהב המתאים לתרועת חצוצרות, קרנות וטרומבוונים. החל מתייבה 120, מריעות הקרנות בזו אחר זו את תרועת המנון הצרפתי הקרב (בקדמה לתייבה 124 ועד 127).

הmarsyaz

ההמנון הרוסי אינו נשמע כלל. מדוע? כיון שהצבא הרוסי נסוג בפני המתקפה הצרפתית, וANO שומעים את הפחד והחרדה של אזרחי רוסיה. הסולמות מסביב משתוללים, רוסיה במצוקה. נפוליאון הולך ומתקרב אל מוסקבה.

צ'יקובסקי בונה שלוש מתקפות ענק של ההמנון הצרפתי ביצירה: מתקפה ראשונה מתייבת 120, מתקפה שנייה מתייבת 229 – חזקה וצרחנית יותר, עם כוחות הפיקולו ונמהמת הטרומבונים, ומתקפה שלישית מתייבת 307 [משם מתחילה הדוגמא בתקליטור 1 רצועה 31]. המתקפה השלישית היא המתקפה הקבוצה ביותר. בה מופיע "مارסייז" בהרחבה (באוגננטציה, תיבה 328), הפעמה מוכפלת כדי ליצור תחושה של עצמה מיימת ההולכת וגדלה.

מארסייז - הרחבה

לעומת העצמה הצרפתית מביא צ'יקובסקי שתי מנגינות רוסיות תמיינות – מנגינת התפילה הפותחת במיתרים, למנגנית ריקוד עם עדין, בלויו תוף מרים (תיבה 299). כך, בתום ולא עצמה, מבטאת צ'יקובסקי את חפותם ואזלת ידם של אזרחי רוסיה – איכרים ופועלים שחיהם הוועד בבת אחת בסכנה בגל הפלישה והכיבוש הצרפתי.

הצרפתים פלו למוסקבה ושלטו בה שישה חודשים. והרוסים? הרוסים התבפלו. מי יכול לבוא לעזרתה של "אימה רוסיה" אם לא "סבא חורף"? החורף הרוסי הנורא שיקפיא ממקור את אויביהם הצרפתים... ואכן, רק בבואה החורף, לאחר עשרות חזרות של "המארסייז", נשמע פעם אחת ויחידה קולו של ההמנון הרוסי – ההמנון "אלוהים, שמור על הצאר" המנון אטי, כבד ומלא הדר ("בוזה צאריה קרני", המנון רוסיה הצארית

המנון רוסיה בשנת 1812

"בוזה, צאריה קרני" (אלוהים, שמור על הצאר)

Боже, Царя храни!
Сильный, державный,
Царствуй на славу нам;
Царствуй на страх врагам
Царь православный!
Боже, Царя храни!

אלוהים, שמור על הצאר
יאריך ימים, ותארך מלכותו,
באושר ובשלום ישלוות!
ישיל אימה על אויביו
ויהיה מגן נאמן לאמונהתו
אלוהים, שמור על הצאר!

הצאר אלכסנדר הראשון (1825-1813), מנהיג רוסיה בזמן המלחמה עם נפוליאון 1812

מ-1833, [תקליטור 1 רצואה 30]) מושמע כבשורה גדולה בסוף היצירה (תיבות 388-401, בדיק בדקה ה-45] [תקליטור 1 רצואה 31].

עכשו, אחרי שקוו של המנון הרומי הודיע על הבשורה – הוכראה המערה. החרפתיים נמלטו הביתה, מבוססים דרכם בשלג. פעמוני הכנסיות במוסקבה צללו לציון השחרור.

היצירה מסתiya מדרדרת תופים, מטה תותחים וצלול פעמוניים לציון הניצחון הגדול.

5. הפואמה הסימפונית "המולדבה" מאת סטננה ו"התקווה"

ארצות אירופה הקטנות, כמו צ'כיה, הונגריה, רומניה, פולין, נשלטו במאה ה-19 בידי האימפריות הגדולות – צרפת, רוסיה, אוסטריה ופרוסיה. במחפה "אביב העמים" נלחמו עמם אלה על עצמאותם, בתהליך ממושך שארך עד אמצע המאה ה-20.

צ'כיה נכבשה על ידי הקיסר האוסטרי, פרידיננד הראשון לבית האבסבורג, ב-1526. היא זכתה לעצמאות רק אחרי קרייסט קיסרות בית האבסבורג באוסטריה, בתום מלחמת העולם הראשונה, ב-1918.

המלחין בדז'יק סטננה (1824-1884) נולד בצ'כיה המפולגת בין שכבה שלטת דוברת גרמנית לבין מיעוט דוברי צ'כית. שפת הבית הייתה גרמנית. כיוון שהקיסר יוזף השני אסר על הוראת הצ'כית בבתי הספר וקבע את הגרמנית כשפה הרשמית, השפה הצ'כית הפכה לשפה מתה. כך למשל נכתב במודעות הקונצרטים שלו ליד הפלא סטננה בן ה-11: פרידריך סטננה (שם גרמני), ולא בדז'יק סטננה (שם צ'כי).

בגיל 24 הגיע סטננה לפראג, עיר הבירה, והצטרף להתקוממות הלאומית ב-1848 נגד האוסטרים. המרד דוכא על ידי קיסרות אוסטריה-הונגריה בנקל. סטננה, שלא הצליח למצוא עבודה בצ'כיה ולא הצליח ליצור קשרים עם הממשלה האוסטרית השליטה, נסע לשודיה בשנת 1856 וניסה את מזו羞 שם. השהייה בנקר עוררה בו את התהווות הלאומית ואת הגעגועים למולדת. לראשונה בחיו, בגיל 36, החל לדבר ולכתוב בצ'כית. בשנת 1863 חזר לפראג ופתח בית ספר למוזיקה. בגיל 44 (1866) כתב את האופרה הצ'כית "הכלה המכורה", שהקנתה לו מעמד של מלחין לאומי. הוא מונה למנצח האופרה של פראג.

רק עשר שנים נהנה סטננה מן הצלחה וההכרה. החל מ-1874 הלך והתרחש ונאלץ להתפטר ממשרתו כמנצח. אולם צלייל המולדת לא הרפו מאוזניו. הוא הוסיף ליצור במחשבה שעליו להמשיך ולכתוב "למען הארץ ולמען עמו". סטננה חלם על יצירה תזמורתית גדולה שתבטיא את המולדת. כך נולדה יצירתו הסימפונית "מולדתי" (שש

פואמות סימפוניות על נופים ומיתוסים צ'כיים) בה הוא מתאר את נופי מולדתו ואת ההיסטוריה שלה.

הפואמה הסימפונית השניה במחזור "مولדטי" מוקדשת לפיתוליו ולמסלולו של נהר המולדבה. סמטנה היה חירש לחלוtin כאשר דמיין בצלילים את שאון פכוף המים של הנהר הגדל ביותר בצ'כיה – נהר הוולטבה (Vltava) הארוך והמפואר (428 ק"מ) החוצה את ארצו (בגרמנית מכנים את הנהר בשם "נהר המולדבה" ומכאן שם היצירה [תקליטור 1 רצועה 14. היצירה בשלמותה – בתקליטור 2, רצועה 10].

פרק ה"مولדבה" נפתח בתיאור התהווות הנהר:

בתחליה פלג קטן, המפלס דרכו בודד בהרים, בחיליל סולו המתפתל בשקט בסולם עולה (במי מינור). הנבל והמיתרים מלווים את החליל בעידנות בנגינות סטקאו ופייציקאו קצורות, מעין טיפות מים זוהרות:

II. VL TAVA DIE MOLDAU

PRVNÍ PRAMEN VL TAVY

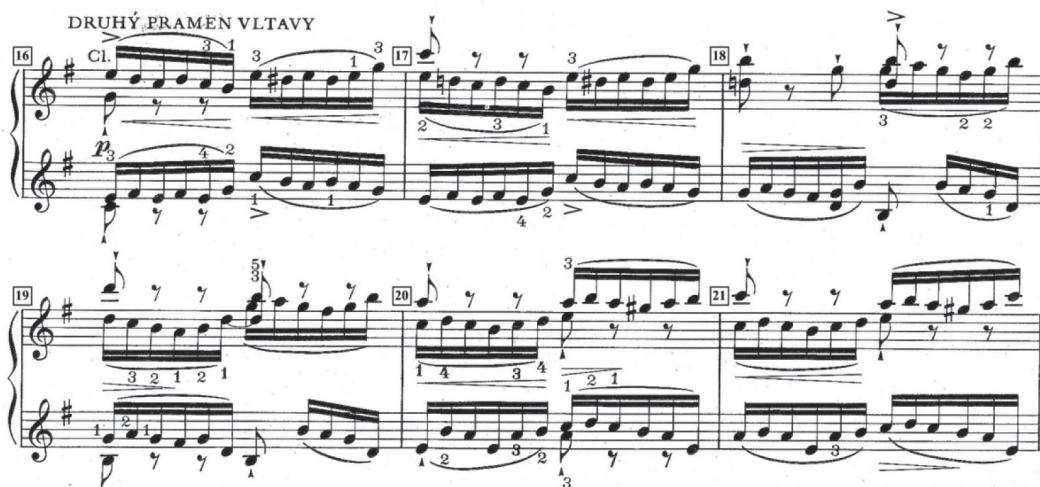
Allegro (a 2 batt) comodo, non agitato

lusingando

בדרךו במדרון ההר פוגש הפלג הראשון יובל נוסף, בחליל שני (תיבה 9). שני החלילים משוחחים זה עם זה, כשבركע ניתזות עוד ועוד טיפות מים בפריטות הנבל ובמיתרים (תיבות 9-15):

שני הפלגים-החלילים מתאוחדים, ופוגשים בנתיבם עוד יובלים בדמותם של שני קלרינטים. הארבעה שוצפים בדרך ייחד, בmorph ההר, בהמולה גדולה (תיבות 14-21):

הפלגים מתאוחדים בסופו של דבר לנهر גדול אחד, העושה דרכו בבטחה במנגינה רחבה המאחדת את כל מנגינות הפלגים גם יחד. כיצד? מנגינת המולדבה היא בעצם הרחבה וסיום של מוטיב הסולם העולה המוצג בראשית היצירה. חלקו ה-16 גדלים לשמנניות וארבעים, הצלילים הקצרים והקופצניים מתאוחדים לקו אחד ארוך, והנה מנגינת המולדבה במלוא הדקה לפנינו.

התזמורת הסימפונית מציררת את התמונה: מנגינת הנהר בנגינותם השירית של הכנורות, קרקעית הנהר ועומקו בצליילים ארוכים ותומכים בקונטרבס, בצל'ו ובתרועת הקרנות. היובלים המשיכים להצטוף ולהרחיב את הנתייב הרחב המתגבש בחלקי ה-16 בוויולות, באסונים ובצל'י (כאן בתפקיד יד שמאל של הפנסטר); נתזים המים בפייציקאטו בנגינות המשולש.

סמטה חזר פעמיים על מנגינת הנושא, בתזמור העשיר והיפה זהה: פעם אחת בתיבות 47-40, ופעם נוספת בתיבות 54-48. והנה כאן, במנגינת הנהר הצ'כי, אנו שומעים את הדיל "התקווה" שלנו...

בהמשך הפרק מתרחב נהר המולדבה, ומשקף בימייו ארבע תМОנות (בsolemoות שונות) מן ההווי וההיסטוריה של צ'כיה [[תקליטור 2 רצעה 10](#)]:

1. ציד ביערות – תרונות הצידים ביערות צ'כיה העבותים מושמעות ברמה: ארבע קרנות, שתי חצוצרות, שני טרומbones ושתי טובות תוקיעים במקצבים מנוקדים קצרים בדו מז'ור ובסול מז'ור. האווירה מלאת עוז וגבורה.

2. חתנות איכרים – במעבר חד ובניגוד עז לעצמתן של תרומות הצידים, מופיעים צלilia הנינוחים והחיכניים של החתונה בכפר. הקלרינט והמייטרים מככבים במקצועי ריקוד סוחפים, במנגינה עממית פשוטה וקליטה בסול מז'ור.

3. נימפות מים לאור הירח – במעבר אָנְגֶּרְמֹןְגִּי חריף מסול מז'ור לטונאליות הרחוקה של לה במול מז'ור, משתחנה האוירה לחלווטין: כאן מצטיירת תמונה מסתורית, אפלולית וחושנית של נימפות המים השוחחות במימי הנהר לאור הירח. הירח זורח במנגינת מייטרים מעוממים (בسوּרְדִּינוּ); הנימפות משתכשכות במים בהמיהת החלילים (במושטיב הסולם המתפתל, המוכר לנו מן הפתיחה). לאלה הוסיף סמטה גם נגיעות עדינות בנבל, בארפג'ים עולים – אכן, תמונה קסמים.

בתום תמונה הירח חוזר סמטה למנגינת הנהרumi מינור כמושטיב מגבש ומאחד, וממנה זורם לתמונה הנוף הר比יעית והאחורונה – פראג הבירה וטירת המלוכה.

מצודת הקרב וישראלד בפראג משתקפת במימי המולדבה,
מתוך הסרט "לך לשולם גשם", באדיבות ראובן الكر, במאית ומפיק הסרט

4. מצודת הקרב וישראלד בפראג משתקפת במימי המולדבה – הנהר חוצה בנתיבו את פראג, עיר הבירה של צ'כיה, ואת הטירה העתיקה וישראלד המכונה "מצודת פראג", שהוא סמל לאומי לשטון הצ'כי ומרכז אימוניים לצבא המלך. כאן מפניה המוזיקה כוח והרואיקה בכל הנסיפה ממתכת, בעצמה מתגברת על רקע המולת המים, בסולמות עולים ויורדים במייטרים.

בזמן שסמטנה כתב את "המולדבה", דרו בטירה השליטים האוסטריים של פראג ודיכאו כל ניסיון של העם הצ'כי לעצמאות. מנגינת המזודה נשמעת נסערת ולעתים אף מבוהלת ומובועת בצרחות הפיקולו הגבוה ובמכות המצלתיים. ביטוי ישיר למרד הצ'כי שנכשל מגיע כאשר לפטע הנהר משתק ונעלם, כאילו נפל חלל בקרב (בתקליטור 1 רצועה 14, 1:30). אולם, כעבור דקות ספורות הנהר מתעשת, וחזור לזרום במלולו ביתר שאת (רצועה 14, 2:40). כאן שבה ונשמעת מנגינת הנהר, אבל הפעם היא שונה לחלוtin הסולם משתנה ממיןור למז'ור, המנגינה מקרינה מלכתיות וחגיגיות ומכפילה את מהירותה בהטלבות גדולה (פִּיו מוֹטוֹ, יותר מהר – *Più moto* – :

בסיומו של דבר חוצה נהר המולדבה את גבולות צ'כיה ונעלם באופק הרחוק (שם הוא מתאחד עם נהר האלה בגרמניה וזורם לים הצפוני). שני אקורדים רבי עוצמה מסיימים את הייצורה.

אכן, נאה הביטוי פואמה לייצורו זו, לאחר שהרעיין המרכז הוא השימוש בדמיות נהר כביטוי לעם:¹⁰⁰ הגיבוש מפלגים שונים, הعالיות והמורדות, אימת המלחמות בצד פטורותיות הכהר וריקודי חתנות, השתקפות העבר בתוך החלומות והתקות, והחשוב מכל – הזרימה כפתח לעתיד. כמו נהר – תלמיד לזרום, תלמיד לשרוד, תלמיד "בדרך אל".

¹⁰⁰ שימוש מקביל בנהר כדמיות נהר בערבי עוזה נעמי שמר בשירה "לשיר זה כמו להיות ירדן".

בכל המהמורות ובכל המצבים – **החיים כמים מפכים**. הקשייבו לתיאורי המים הרבים הנמצאים ביצירה זו: מים הנובעים מהקרקע, מים מטפטפים, פכפוך מים, מים זורמים במהירות, מים משוככים בנחת, מים עומדים, מערובות מים, מים מתנפצים על הסלעים, אשדות, מים ניתזים, מים הזרמים בנهر באון ובעגאון.

הdimoi המוזיקלי התואם למסלול הנהר הוא **dimoi הסולם**. המונח המוסיקלי הטכני של סולם כסדרת צלילים עולה, הופך כאן לסלול: סלילת הדרך מלמטה למעלה, "סולם יעקב", סולם שתחתיו במעמקי האדמה וראשו בשמיים. הסולם סולל את נתיבו – מנתיב מינורי הנלחם על קיומו בראשית הדרך, ועד **MASTER הnickon המזרוי גדול**, המופיע בסוף הדרך הארוכה, כאשר הנהר חוצה את פראג הבירה.

מנגינת המולדבה דומה בחלקה הראשון למנגינת הבית הראשון של "התקווה". לאחר שהיצירה חוברה ב-1874, ארבע שנים לפני שאימבר כתב את "תקוותנו", טענו רבים כי מנגינת ההמנון לקחה מסמכתנה. אך סמכתנה עצמו היהוד כי השתמש במנגינה עממית שבידית ידועה: "בחורתה במנגינה זו משומש שהיא גם נחלת אומות אחרות, והיא מוכרת לכל", אמר. ואכן, יש כאן תבנית מלודית בסיסית המופיעה גם בארץות כמו צרפת, שוודיה, ספרד ופולין, ומאפייניה הם הסולם המינורי, העיליה הדרגתית והירידה בעקבותיה, והמעבר לסולם מזרוי בחלק השני.¹⁰¹

המלחין בד'יק סמטנה

כל מי שהיה בפראג יכול לראות שם את פסלו הענק של סמכתנה על גDOT נהר המולדבה. ועדין הוא צופה במולדבה ומאזין לה מאז ועד עצם היום הזה.

6. עבודה עצמית לתלמידי בוגרות בМОזיקה

השוואת תזמוריות:

בתקליטור תמצא חמשה עיבודים תזמורתיים ל"התקווה" של מלחינים או מעבדים מפורסמים: מולינארי [תקליטור 1 רצועות 2, 18 ו-32]^[3], בן חיים [תקליטור 1 רצועה 21], קורט וייל [תקליטור רצועה 22], רוי האריס [תקליטור 1 רצועה 23], גיל אלדמע [תקליטור 1 רצועה 24]. השווא בין התזמורים השונים לפי הסעיפים הבאים: אופי הפתיחה והקדמה, בחירת הסולם, בחירת ההרכב, העיבוד ההרמוני של השיר, קווים קונטרפונקטיים בתוך העיבוד, הערך האמנוטי-מיקורי של העיבוד. מענין לבדוק מהלכים הרמוניים בחלק המורכב של המנגינה, ב"להיות עם חופשי בארץ ציון וירושלים" בשתי דוגמאות התווים המצורפות (לעיבודי מולינארי ובן-חאים).

¹⁰¹ ראו טבלת השוואת מקורות "התקווה", בפרק 3, עמ' 42.

התקווה

עיבוד: ברנרדינו מולינאנו

Soprano Alto Tenor Bass

יה - מ - הו זי - חוו - פש - ג מה - ני - פ בב - ל - ב עוז כל
יה - מ - הו זי - חוו - פש - ג מה - ני - פ בב - ל - ב עוז כל
יה - מ - הו זי - חוו - פש - ג מה - ני - פ בב - ל - ב עוז כל
יה - מ - הו זי - חוו - פש - ג מה - ני - פ בב - ל - ב עוז כל

Piano

p
Dm Gm Dm Gm A⁷ B^b F\A Gm A⁷ Dm

S. A. T. B.

יה - פ - צו יונ - אֶל יונ - ע מה - די - ש נח - מז - תי-א - פ
יה - פ - צו יונ - אֶל יונ - ע מה - די - ש נח - מז - תי-א - פ
יה - פ - צו יונ - אֶל יונ - ע מה - די - ש נח - מז - תי-א - פ
יה - פ - צו יונ - אֶל יונ - ע מה - די - ש נח - מז - תי-א - פ

Pno.

Dm Gm Dm A⁴ A Dm B^b Gm A Dm

9

poco a poco cresc.....

S. A. T. B.

ים - פ - אל שנות בת זה - תק זה - אָב לא עוד
ים - פ - אל שנות בת זה - תק זה - אָב לא עוד
ים - פ - אל שנות בת זה - תק זה - אָב לא עוד
ים - פ - אל שנות בת זה - תק זה - אָב לא עוד

Pno.

B♭ F\A C\G F A⁷ Dm B♭ F\A C\G F

13

S. A. T. B.

וי יון - א צ צי - א נ עם יות - לה
וי יון - א צ צי - א נ עם יות - לה
וי יון - א צ צי - א נ עם יות - לה
וי יון - א צ צי - א נ עם יות - לה

Pno.

A⁹ Dm Gm/B♭ C⁹ F⁵ Dm\G Em⁹ A⁹ Dm B♭

S. A. T. B.

ים - ל - ש - רו - וִי יון - א צ צי - א נ עם יות - לה. ים - ל - ש - רו
f

A. T. B.

ים - ל - ש - רו - וִי יון - א צ צי - א נ עם יות - לה. ים - ל - ש - רו
f

Pno.

Gm A⁹ Dm Gm C⁹ F Em A⁹ Dm B♭ Gm A⁹ Dm

Katikva

התקווה

THE NATIONAL ANTHEM OF ISRAEL

(WORDS: N. H. IMBER
המלחין: נ. ה. אימבר)

ARR.: P. BEN-HAIM
עיבוד: פ. בן-חAIM

(Introduction ad lib.)
Moderato

Solo voice or chorus unisono or Soprano in chorus

ALTO אלט
TENORE טנור
BASSO בסו

PIANO (OR ORGAN) ספסלר (או ארגן)

במתקווה 4-part chorus in 4-part chorus

Moderato

mf

kol od ba - lei - vav pe - ni - ma
kol od ba - lei - vav pe - ni - ma
kol od ba - lei - vav pe - ni - ma
kol od ba - lei - vav pe - ni - ma

f

ne - fesh ye - hu - di ho - mi - ya ul - fa - a - tei miz - rach
NE - FESH YE - HU - DI HO - MI - YA UL - FA - A - TEI MIZ - RACH
NE - FESH YE - HU - DI HO - MI - YA UL - FA - A - TEI MIZ - RACH
NE - FESH YE - HU - DI HO - MI - YA UL - FA - A - TEI MIZ - RACH

הוצאת המוסיקה הישראלית, I.M.P., 1957

קה - אֵת לֹא נָעַד
 KA - DI - MA A - YIN LE-TSI - YON TSO - FI - YA OD LO DA

רָאֵךְ קָה - אֵת לֹא נָעַד
 -RACH KA - DI - MA A - YIN LE-TSI - YON TSO - FI - YA OD LO DA

רָאֵךְ קָה - אֵת לֹא נָעַד
 -RACH KA - DI - MA A - YIN LE-TSI - YON TSO - FI - YA OD LO DA

רָאֵךְ קָה - אֵת לֹא נָעַד
 -RACH KA - DI - MA A - YIN LE-TSI - YON TSO - FI - YA OD LO DA

f

תִּקְיָה - טֵהַנָּה
 TIK - VA - TEI - NU הָתִיקְיָה בְּתִ שְׁנוֹת
 HA - TIK - VA BAT SHNOT AL - PA - YIM

תִּקְיָה - טֵהַנָּה
 TIK - VA - TEI - NU הָתִיקְיָה בְּתִ שְׁנוֹת
 HA - TIK - VA BAT SHNOT AL - PA - YIM

תִּקְיָה - טֵהַנָּה
 TIK - VA - TEI - NU הָתִיקְיָה בְּתִ שְׁנוֹת
 HA - TIK - VA BAT SHNOT AL - PA - YIM

f

Sheet music for a vocal piece with four staves. The lyrics are in Hebrew and English:

שְׁוִי־חֹפֶשׁ עַמְּ יָוִת־לָה
LI - YOT AM CHOF - SHI BE - AR - TSEI - NU E - RETS TSI - YON VI - RU - SHA - LA - YIM

שְׁוִי־חֹפֶשׁ עַמְּ יָוִת־לָה
LI - YOT AM CHOF - SHI BE - AR - TSEI - NU E - RETS TSI - YON VI - RU - SHA - LA - YIM

שְׁוִי־חֹפֶשׁ עַמְּ יָוִת־לָה
LI - YOT AM CHOF - SHI BE - AR - TSEI - NU E - RETS TSI - YON VI - RU - SHA - LA - YIM

שְׁוִי־חֹפֶשׁ עַמְּ יָוִת־לָה
LI - YOT AM CHOF - SHI BE - AR - TSEI - NU E - RETS TSI - YON VI - RU - SHA - LA - YIM

Largamente
2 sopranos (ad lib.)

Sheet music for a vocal piece with four staves. The lyrics are in Hebrew and English:

שְׁוִי־חֹפֶשׁ עַמְּ יָוִת־לָה
LI - YOT AM CHOF - SHI BE - AR - TSEI - NU E - RETS TSI - YON VI - RU - SHA - LA - YIM

שְׁוִי־חֹפֶשׁ עַמְּ יָוִת־לָה
LI - YOT AM CHOF - SHI BE - AR - TSEI - NU E - RETS TSI - YON VI - RU - SHA - LA - YIM

(b) (div) (b) (b)

שְׁוִי־חֹפֶשׁ עַמְּ יָוִת־לָה
LI - YOT AM CHOF - SHI BE - AR - TSEI - NU VI - RU - SHA - LA - YIM

cresc.

ב. התקווה כנושא מרכזי בזמר העברי, מקום המדינה

102
עד היום

כמה מדינת ישראל. הפכנו "עם חופשי בארץנו", אך הארץ לא שקטה. תקוותנו התגשמה? כן ולא. שבנו אל הנחלה – אך לא אל המנוחה. כל דור ודור שותף לתקווה שכאן, בארץ אבותינו, נצlich להגיאו לימי שלום, שגשוג ושלולה.

בזמר העברי ממשיכים שני מוטיבים עיקריים מימי חיבת ציון: **מוטיב השבועה** (שבועת האמונות לציון המוכרת לנו מ"לא אשכחך, ציון תמתי") ו**מוטיב התקווה** (המורכב לנו מ"תקוותנו" של אימבר): שני המוטיבים – מוטיב שבועת האמונות לארץ, לצד התקווה לעתיד טוב יותר – מלאוים את השיר הישראלי, את מדינת ישראל ואת מלחמות ישראל.

בפרק זה מוצגים שמות שירים שנכתבו בעקבות שמותן של מלחמות: מלחמת העצמאות, מבצע סיני, מלחמת ששת הימים, מלחמת ההתשה, מלחמת יום כיפור, מלחמת לבנון, האינתיפאדה הראשונה והאינתיפאדה השנייה. כל אחד מן השירים מקווה לטוב בסגנון מוזיקלי שונה, בראוי הזמן.

מילות " התקווה " באנגלית והדגל הציוני ניורג'زي, אריה"ב, ראשית המאה ה-20, הדפסה על בד ניו יורק, אוסף פיטר שויצר. תמונה באדיבות ארכיוון התצלומים בית התפוצות

102 בעקבות הרצאה של ד"ר אביה סטנישלבסקי "שירי התקווה בראשי זמנים משתנים" בכנס "מי אני? שיר ישראלי", אוניברסיטת בר אילן, 26.5.2006.

1. חן אפשר (חימס חפר/דוד זהבי, 1948, מלחמת העצמאות)

התקווה לובשת צורה מוזיקלית של ואלס געגועים: המוזיקה מתגעגעת בריקוד אירופי רומנטי ב-3/4 לחלום הרחוק על פגישת אהבים בתום המלחמה. "הן אפשר, בין עשן
יבין אש – גם ל החלם שהכל כבר נגמר..." הכו המלודי עולה ומיתמר במינור, בין העשן והאש (טיבות 1-17) – אל התקווה המז'ורית, וمتיקות הטרצה המבטיחה כי החלום אפשרי (טיבות 17-18). העלייה הגדולה להגשמה החלום בולטת בסיום האופטימי: "הן אפשר ובג'יפ שעבר – שאגו בחורים כי נגמר. הן אפשר שיחיה זה פשוט כבר מחר".

The musical score for 'Han Apsar' features ten staves of music with lyrics in Hebrew. The key signature changes frequently, including Bm, Em6, F#7, Bm/D, Em, F#7, Bm, Am6/B7, Em/B7, Em/Em/G/C#7, F#, Bm, C#7/F#7/Bm/Em6, Bm, B7, Em, G7/C#7/F#/Bm, C#7/F#7/Bm/Em6/F#7/Bm, and Bm. The tempo is marked as 54.

103 חן אפשר

מלחינים: חימס חפר
לחן: דוד זהבי

בשלכת נושא כבר הסתי,
האבק בדרכיהם את שקע,
והיום רק אליו נשך
וחולם על פגיעה רחוקה.

הן אפשר כי עוד ערביתו,
והשער יתפרק לו דום
ועיניך יהיה כה טובות,
במו אין מלחמה בעולם...

הן אפשר, הן אפשר,
שיחיה זה פשוט, כבר מחר.
הן אפשר ובג'יפ שעבר –
שאגו בחורים כי נגמר.
הן אפשר, הן אפשר
שיחיה זה פשוט כבר מחר.

הן אפשר כי חרדך העצב
מחכה בחורון קידוטוי,
וקורה הוא לשגינו לשוב
מקרבות, מדרכיים ומסתיו.

הן אפשר, כי פתחם נפצע
בمسلسل, או בדרדך עפר,
הן אפשר, בין עשן ובין אש –
גם ל החלם שהכל כבר נגמר ...

הן אפשר ...

103 מתוך ספר השירים לתלמיד חלק ב', בהריכת גיל אלдум ונתן שחר, מפעלי תרבות וחינוך בע"מ, 1995.
עמ' 220.

2. מחר (נעמי שמר, 1963, אחרי מבצע סיני)

התקווה לובשת צורה מוזיקלית של מארש נחוש ובטוח, המשקף ישראל מובוססת וחזקה. כאן אין צורך להסתמך על חלום הווילס, על המשקל האירופי המשולש – אפשר להתקדם במשקל הזוגי של שיר המצעד. האופטימיות מתבטאת בעליית הקורטה הפוטחת (האופינית להמנוגנים מארשיים כמו המארסייז ו"שאו ציונה נס ודגל"), במקצב המנוקד והקורפצני (האופיני לשירתה של נעמי שמר) ובטמפו המהיר והNELhab.

השיר מסתאים "בגדול" ובחזורה משולשת שיש בה מן השבוועה וההבטחה: "אם עוד לא מחר" ראשון, מיד אחריו מkapץ גובה יותר "ואם עוד לא מחר" שני, ואחריו עוד "אם עוד לא מחר" שלישי – כל זה בעליות בקפיצות של טרצה, קוורתה ואפילו סקסטה (בחילק מן הביצועים) המובילות לפתרון האופטימי: "כל זה אינו משל ולא חלום/ זה נכון באור באחרים / כל זה יבוא מחר אם לא היום / ואם לא מחר אז מחרתיים" – רק עוד יום אחד בסוף והחלום יוגש.

מחר¹⁰⁴

מילים ולחן: נעמי שמר

מחר יקומו אלף שכונים
ושיר יעוף במרקפות
ושלל כלויות ואבעונים
יעלו מתחם הדרימות.

כל זה אינו משל ולא חלום...

מחר כשהאתה יפשת מדי
לבנו יعبر לדם –
אמר כל איש יבנה בשתי ידי
את מה שהוא חלם היום.

כל זה אינו משל ולא חלום
זה נכון באור באחרים
כל זה יבוא מחר אם לא היום
ואם לא מחר
ואם עוד לא מחר (x2)
או מחרתיים.

מחר أولי נפלינה בسفינות
מחוץ אילית עד חוף שנהב
ועל המשחתות היישנות
יטעינו תפוחי-זנהב.

כל זה אינו משל ולא חלום
זה נכון באור באחרים
כל זה יבוא מחר אם לא היום
ואם לא מחר או מחרתיים.

מחר أولי בכל המשועלים
ארי בעדר צאן ינגן
מחר יפו באلف ענבלים
המן פעםוגים של חג.

כל זה אינו משל ולא חלום...

104 מתוך ספר השירים לתלמיד חלק א', בעריכת גיל אלдум וド"ר נתן שחר, מפעלי תרבות וחינוך בע"מ, 1995, עמ' 274.

מהר מילים ולחן: נעמי שמר

$\text{♩} = 132$

Em Am D C D C

-שָׁנִים חֹזֶק עַד לְתֵאֵי חֹזֶק - מִנּוֹת-סְפִיבֶגֶת לְיָאוֹת - נְפָלֵי אֹוֹתְרָם -

B B7 Em Am D C D7

-צָבֵחַ-פּוֹתַנוּ-עַי - יָטַה נְוֹתְשִׁיַּהַתּוֹת - חַמְשָׁה עַל-זָהָב -

G G Dm6/F E7 Am D7

-חַבְאָבָב אֲוֹרָב כּוֹן-זָה לְוֹמַעַם לֹא - וְשַׁלְמָה נְוֹאֵי זָה כְּלָבָב -

G B7/F# B7 Em D

-אַמְנוּ יְוֻמָּם לֹא אַמְרָמָם בּוֹאֵי זָה כְּלָבָב -

1.2.3. C7 B7 | 4. Em D D7

עוד אַמְנוּ—מְרָמָם לֹא עוד אַמְנוּ—מְרָמָם לֹא —מָם יְמָמָת —מְמָמָת אֹז—מְרָמָם לֹא

G Em Am6 B7 Em

מָמָת אֹז—מְרָמָם לֹא —يم

3. שיר לשלום (יעקב רוטבליט/AIR רוזנבלום, 1969, אחרי מלחמת ששת הימים)

כאן פוגש החלום הישראלי את החלום האמריקאי: ההקדמה הארוכה, בגיירה חשמלית בסגנון ה"בלוז", עונה למחאת נערי הפרחים של שנות השישים בארצות הברית במחומר "שער" (לפי מילים של רדו וראגני ומזיקה של מקדרמווט, 1968).

שורת הטקסט הראשונה: "תנו לשמש לעלות לבקר להoir" מושפעת מן הפזמון "Let the Sunshine in" מתוך המחזמר "שער".

בניגוד לשירים קודמים שהושרו בחבורה, כאן השיר נפתח בביצוע סולנית (הביצוע המקורי של מيري אלוני), ועובד משירות יחיד לשירת רבים. הפזמון "שירו שיר לשלום" מאופיין בקפיצה האוקטבה לרוגיסטר הגבוה, ובהדגשות סינкопטיות במחיאות כפיים של כל הקבוצה המצעידה את השיר קדימה.

השפעתו הגדולה של שיר המלחאה האמריקאי חודרת כאן עמוק למציאות הישראלית, וכופה עליה לנטוש את הטון ה"אופטימי-חולמני" הקודם שלו, לעזוב את הוואלס והmarsch האירופיים, להגיב בכעס ומחאה ולדרוש עשייה ממשית בתהיליך השלום בהפגנות בכיכרות. "שאו עינים בתקוה, לא דורך בוננות... אל תגידו יום בוא - קביאו את היום! כי לא חלום הוא ובכל הבעיות הרגעו נק שלום!" המילים, הנאמורות חרישית בסולם מינורי מפי הנופלים במלחמה, נבנות (לאחר נגיעות במז'ור) לצעקה גדולה: "לכון, רק שירו שיר לשלום / אל תלחשו תפלה! / מיטב תשירו שיר לשלום / בצעקה גדולה!"

ביצוע שיר מהאה בפי להקה צבאית במהלך ההתשה עורר התנגדות ציבורית, ובעקבותיה אסר אלוף פיקוד המרכז על ביצוע השיר. גם החוגים הדתיים במדינה התנגדו מאוד לשורה "איש אוטנו לא ישיב מבור תחתית אפל". אף על פי כן, זכה השיר לפופולריות גדולה הציבור הישראלי, והפך עם הזמן לשיר שאיננו רק משקף מציאות של שכול, אבל, קינה ותקווה לשalom בימי מלחמה, אלא אף **מעצב מציאות**¹⁰⁵ בתנועת "שלום עכשו" (החל מ-1978) ובתקסי תמייה בתהיליך השלום (כולל העצרת הציבורית שבסיומה נרצח ראש הממשלה יצחק רבין, 4.11.1995).

105 ד"ר אביבה סטניסלבסקי, שם.

שיר לשלום¹⁰⁶

מלחין: יענקלה רוטבליט
לחן: יאיר רוזנבלום

אריך-ל-ך-ב-ל ל-ל-ת-ע-ל מ-ש-ש-ל-ת-נו
פ-ו-נ-ט-פ-א-כ-ו-ר-ו-ג-ת-ק-ש-ר-א-מ-י

ז-ו-ר-ת-ח-א-ט-א-ו-ל-ו-ר-ע-י-א-ל-מ-כ-י-ב

מ-ש-ב-ז-ל-א-ט-ז-א-ו-א-ש-ק-א-ל-רו-ז-י-ז

ת-ה-ש-מ-ל-א-ל-ע-י-ל-א-כ-א-ל-מ-א-ת-ת-מ-ב-ר-

רו-ש-ר-ק-כ-ר-ל-ל-ה-ר-י-ש-ל-א-ז-חו-צ-ג

ת-ס-ב-מו-ל-ל-ת-ש-ו-מ-ת-אל-ל-ו-ש-ל-ש-ר-י

ל-ה-ג-דו-ק-ה-ע-צ-ב-ל-מ-ש-ל-ש-יו-וו-ש-י

תנו לשמש לעלות
לבקר להAIR
מבעד לפרחים.
אל תבטו לאחור,
הזכה שבתפלות
הניתנו להולכים.
אותנו לא תחזר.

מי אשר בבה גרו
ובאפר נטמן,
בכי מר לא יעירו,
לא יחוירו לקאן.

אל תגידו: יום יבוא –
הbieao את חיים!
כיא לא חלום הוא!
ובכל הבקורות
לא שמחה הנזחן
הריעו רק שלום!

לכן, רק שירו שיר לשלום...
אל תלחשו תפלה!
モטב תפירו שיר לשלום
בעזקה גדולה!

¹⁰⁶ מתוך ספר השירים לתלמיד חלק ב', בהוראה גיל אלдум וד"ר נתן שחר, מפעלי תרבות וחינוך בע"מ, 1995.
עמ' 342.

4. מרדף (ירון לונדון/נחום היימן, 1970, מלחמת ההתשה)

השיר "מרדף", המושר בפי הזמרת חוה אלברשטיין, מציר את ארץ ישראל במלחמת ההתשה כארץ רודפת ונרדפת בקיים שהוא מרדף מתמיד. תמונה חיליל צה"ל הרודפים אחרי מחבלים בנקיים היא נקודת המוצא האקטואלית של השיר. "אָרֶץ אֲשֶׁר יַרְדֹּפָה אֹוִיבֵיכָה / וְהִיא אֲתָא אֹוִיבֵיכָה תַּרְדֹּף בְּמַרְדָּף".

השיר מתאפיין בשורה "התקווה בת שנות אלףים" בהמנון הלאומי. אלףים שנות הגלות מוזכרים כאן בבית א' כ"אלפיים דפים ועוד דף" בקורות המרדף. התקווה לסיום המרדף היא הגורם המלכד אותנו. כך עובר השיר מתיאור הארץ בגוף שלישי לשירת התקות של יושביה בלשון ה"אנחנו". מתנות מצב ונוף – לשירות רבים. התקווה לתום המרדף היא גם החלק המלודי שבו עוברת המנגינה ממינור למז'ור בבית השלישי והאחרון של השיר: "תָּמָם הַמַּרְדָּף מִסְתַּטֵּר בְּנַקִּיק / וּמְצַפֵּין אֲתָא פְּנֵינוּ בְּמַחְבּוֹא, אֲךָ לְסֹפּוֹ הוּא בָּא כְּמוֹ שְׁמַשׁ / אֲשֶׁר מִזְרָח הִיא תְּבָא". אַז לא יותר אמהות תקונינה / ולא על בְּנֵיכֶם הָאָבוֹת / בְּן הוּא יָבָא / וּרְגֵלִינוּ עַד אַז לֹא תָלַאֲנָה / לַרְדָּף בְּעֲקֵבי מתוקות".

מרדף- בית שלישי

5

9

13

מילים: ירונ לונדון
לחן: נחום היימן

תִּם הַמְרָךְ מִסְתָּהָר בְּקִיק
וּמְצֹפֵן אֶת פָּנָיו
בְּמַחְבוֹא, בְּמַחְבוֹא
אֶיךָ לְסוֹפּוֹ הוּא יָבָא כְּמוֹ שָׁמֶשׁ
אֲשֶׁר מִמּוֹרָה הִיא תָּבָא.

או לֹא יוֹתֶר אֲמָהּוֹת תְּקוֹנָה
וְלֹא עַל בְּנֵיָם הַאֲבוֹת
בֶּן הוּא יָבָא
וּרְגַלְיוֹן עַד אוֹ לֹא תְּלָאֵנָה
לְרָדְרָר בָּעֲקָבִי סְתָקּוֹת.

אָרֶץ טֹבָה שְׁהַדְבֵּשׁ בְּעוֹרְקִיהָ
אֶיךָ דָּם בְּנַחְלִילָה כְּמִים נוֹלָל
אָרֶץ אֲשֶׁר הַדְּרִיכָה נַחֲשָׁת
אָבָל עַצְבִּיהָ בְּרַזְלָל
אָרֶץ אֲשֶׁר מְרַדְפִּים קוֹרוֹתֶיהָ
אֲלָפִים דָּפִים וְעַד דָּךְ
עַד שְׁנֶשֶׁרֶף
עוֹד מַעַט כָּל חַמְצָן רָאוֹתֶיהָ
בְּגַלְלָל מְרוֹצֶת הַמְרָךְ.

אָרֶץ אֲשֶׁר יַרְדְּפָה אָוִיבִים
וְהִיא אֶת אָוִיבָה תַּרְדֹּר בְּמַרְךָ
הִיא אֶת אָוִיבָה תִּשְׁגַּג, אֶיךָ אָוִיבָה
הַס לֹא יַלְכֹּדוּ בְּכֶרֶת
זֶה קָרוֹאָה אֶת חַיָּה מְגַדָּר
תְּלֻוִיִּים בָּעֵלה הַנְּדָר
הִיא יִרְאָה
אָבָל כְּמוֹ לֹא הִתְהַכֵּל מְדַאגָּת
תִּמְתַּחַן עַד לִתְמַס הַמְרָךְ.

The musical score for 'The Merk' (המרך) features five staves of music. The keys and time signatures change throughout the piece. The lyrics correspond to the text above. The score includes lyrics in Hebrew, such as 'אָרֶץ טֹבָה שְׁהַדְבֵּשׁ בְּעוֹרְקִיהָ' and 'אֶיךָ דָּם בְּנַחְלִילָה כְּמִים נוֹלָל'.

5. לוּ יְהִי (נעמי שמר, 1973, מלחמת יום כיפור)

כשהחלה נעמי שמר לתרגם את שירם של הביטלס "Let it Be" בחורה בכוורת הפיווטית – "לוּ יְהִי" (לדבריה, מתוך זעם על התרגומם הפשטני שנתן שדרן גלי צה"ל לשיר – "שיהיה").

שירם של החיפושים כתוב בגוף ראשון:

"When I find myself in times of trouble..."

שירה של נעמי שמר כתוב ומובא בלשון " אנחנונו", בגוף ראשון רבים.¹⁰⁸ התרגום נכתב במלחמת יום הכיפורים. המילים מבטאות את תחושות החדרה והקונפליקט של הציבור בארץ באותה ימים: מפרש לבן מול ענן שחור כבד / כל שָׁנְבָקֵשׁ – לוּ יְהִי / ואם במלחנות העֲרָב / אור גָּרוֹת-הַחַג רזעך / כל שָׁנְבָקֵשׁ – לוּ יְהִי". מתוך **התחווה הקשה בוקעת התקווה**, חוזרת שוב ושוב בתפילה חרישית: "לוּ יְהִי – לוּ יְהִי – אֲנָא לוּ יְהִי / כל שָׁנְבָקֵשׁ לוּ יְהִי".

כשהסופר מרדכי הורוביץ, בעלה של נעמי שמר, קרא את השיר, הוא תהה: "כאליה מילימ למנגינה של הערלים?" כתשובה, חיברה נעמי שמר מנגינה חדשה, וכן נולדה מנגינה עברית לשיר שראשיתו תרגום מאנגלית, וסופה – שיקוף המציאות הישראלית. זאת בימי משבר ובמלחמה שהביאה ל"רעדת אדמה" ול"מהפך" בחיה המדינה.

ואכן – גם מבחינה מולדתית, שיר זה הוא מהפך: הביטלס כתבו שיר מז'ורי, שבו הבית בכו עולה, והפזמון בכו יורך. נעמי שמר עונה להם בשיר מינורי, שבו הבית בירידה תלולה למיטה (דצימה שלמה בירידה, מדו ועד לה נמוך, תיבה 1). ואילו הפזמון, ואתו התקווה (תיבות 9-16) עלולים בעקבות בקשה משולשת "לוּ יְהִי", "לוּ יְהִי" ובשיא – קפיצת סקסטה בעלייה "אֲנָא לוּ יְהִי" (תיבות 13-14).

108 ראו נעמי שמר ושירת הרבנים בפרק 7ג, "ההמןון השני – ירושלים של זהב", עמ' 71.

לוּ יהַיִ [תקליטור 2, רצואה 5]¹⁰⁹

מילים ולחן: נעמי שמר

בְּזַהֲקָה חֹשֶׁךְ עַמּוֹל פְּקָא אַבְּגָנוֹת רְשֵׁשָׁמְפִישׁ עֹז
רְבָעַת קְנֻתָּה לְמַבְּאַם נִיְיַיְלָו קְשָׁבְגָנְשָׁכְלָו
חַיְיַי לְוָאָא חַיְיַי לְוָהָיְיַי לְוָהָיְיַי
חַיְיַי לְוָאָא חַיְיַי לְוָהָיְיַי לְוָהָיְיַי

ואם פתאום יורח מאפל

על בראשנו אור כוכב

כל שגבקש – לוּ יהַי

או תן שלוחה ותנו גם כח

לכל אלה שנאהב

כל שגבקש – לוּ יהַי

לוּ יהַי – לוּ יהַי – אָנָא לוּ יהַי

כל שגבקש לוּ יהַי.

עוד יש מפרש לבן באפק

מול ענן שחר כבר

כל שגבקש – לוּ יהַי

ואם במלחנות הארץ

אור גרות-הTAG רועד

כל שגבקש – לוּ יהַי.

לוּ יהַי – לוּ יהַי – אָנָא לוּ יהַי

כל שגבקש לוּ יהַי

מה קול ענות אני שומע

קול שופר וקול תפים

(כל שגבקש – לוּ יהַי)

לוּ תשמע בתוך כל אלה

גם תפלה אחת מפי

כל שגבקש – לוּ יהַי

לוּ יהַי – לוּ יהַי...

בתוך שכינה קתנה מוצלת

בית קט עם גג אדם

כל שגבקש – לוּ יהַי

זה סוף הקץ, סוף הגדת

תן להם לשוב הלאום

כל שגבקש – לוּ יהַי

לוּ יהַי – לוּ יהַי...

109 מתוך ספר השירים לתלמיד חלק ב', בהוריכת גיל אלדמעו וד"ר נתן שחר, מפעלי תרבות וחינוך בע"מ, 1995.

.156 עמ'

6. אין לי אָרֶץ אַחֲרָת (אהוד מנור/קורין אלאל, 1982, מלחמת לבנון)

[תקליטור 2, רצועה 6]

שיר אישי שמוסר בשפת היחיד.¹¹⁰ שיר אמנונים ואהבה של אזרח ישראל כואב לארצו ("כאן הוא ביתי") ולשפטו (" רק מלה בְּעִברִית חׂדָקָת אֶל עֹזָקִי, אֶל נְשָׁמַתִּי"). השיר מתאר ארץ בוערת, סוערת, מתעייפת, נשחקת, מתבגרת ועיניה סוגרת.

הсловם מינורי. הקו המלודי יורדים בתחשות מועקה כבדה, אך מתוכו זעוקות קפיצות עלות של חרדה, במילים: "אדמתי בוערת" (תיבות 3-4), ו"אל עורקי, אל נשמתי" (תיבות 7-8). ולאחריה – וירידה תלולה של השלמה מטה (טרייטון בירידה) במילים: " בגוף כואב, בלב רעב" (תיבות 9-12).

והתקווה? בשיר זהה היא איננה נאמרת אלא רק מושרת. **התקווה בשיר מוצבצת ללא מילים**, פורצת אל האור במצוור בפזמון העולה: אוי... אוי... אוי...

The musical score is a handwritten manuscript on four staves. The first staff starts with '1. Dm' and ends with 'או...' (Oy...). The second staff starts with 'G' and ends with 'או...' (Oy...). The third staff starts with '2. Bm' and ends with 'או...' (Oy...). The fourth staff starts with 'Dm' and ends with 'או...' (Oy...). The lyrics are written below the notes in Hebrew, corresponding to the chords above them.

¹¹⁰ ההבחנה בין שפת היחיד לשפת הרבים בשיר הישראלי, בעקבות מחקרה של הגב' מיכל זמוריה-כהן, **התבורה והשיר**, והרצאתה בנושא בכנס המוזיקה הישראלית באוניברסיטה בר-אילן, 28.5.2006.

אין לי אָרֶץ אַחֲרֶת¹¹¹

[תקליטור 2, רצועה 6]

מילים: אהוד מנור
לחן: קורין אלאל

ד = 69

Dm Dm Gm A

רֹתְעַ בּוֹתִי מֵאָדָם בְּרֹתְחָרֶץ אַל אַיִן
עַל רֹתְעַז חֹרְתַּעַב לְהַמְּרַק
בַּי הָאָקָן עַכְעַלְבָּב אַבְּטוּגָנָב תִּפְאַלְקִי
פְּאַתְתָּא שְׁאַיְלָאָרְבִּי תְּקָאָשׁ לֹא
קָאָשָׁר אָנוּ לְהַכְּרִיא לְהַפְּרִינְאָזְנִי
נִי אַיִן עַיְלָאָת קְחָתְפָשׁ עַד קְנִי אָזְבָּנִי

1. Dm | 2. Dm | D D D D
G G Bm 1. Bm
2. Bm Dm Dm Gm
A Dm G Dm Dm

מִתְשַׁעַד רֹתְחָרֶץ אַל אַיִן
עַיְלָאָת קְחָתְפָשׁ עַד קְנִי אָזְבָּנִי

אין לי אָרֶץ אַחֲרֶת
גם אָס אַדְמָתִי בּוֹעֲדָת
רק מֶלֶה בְּעַבְרִית חֻדְרָת
אֶל עַזְרָקִי, אֶל נְשָׂמָתִי
בְּגֹוף כּוֹאָב,
בְּלֹבְדָעָב,
בָּאָן הָוָא בִּתְיִ.

לא אָשָׁתָק
בַּי אָרְצִי שְׁנַתָּה אַת פְּנִיָּה,
לֹא אָנוֹתָר לָהּ,
אוֹזְבִּיר לָהּ,
וְאָשִׁיר בָּאָן בָּאָנוֹנִיהּ,
עד שְׁתַּפְקַח אַת עִינִיָּה.

אין לי אָרֶץ אַחֲרֶת
עד שְׁתַּחַדֵּשׁ יִמְיָה
עד שְׁתַּפְקַח אַת עִינִיָּה.

111 מתוך ספר השירים לתלמיד חלק ב', בהוריכת גיל אלדמע וד"ר נתן שחר, מפעלי תרבות וחינוך בע"מ, 1995.
עמ' 10.

7. שיר תקווה (אביב גפן)¹¹² [תקליטור 1 רצועה 27]

שיר תקווה

מילים ולחן: אביב גפן

בָּאוּ נָצַעַד לְחִלּוּם

בְּלִי גּוֹעַז וְלָאוּם

בָּאוּ נְנָסָה

עַד שִׁיהִיהָ טֻוב

עַד שִׁיהִיהָ

נְקֹבֵר אֶת הַרוּבִּים

וְלֹא אֶת הַילְדִּים

בָּאוּ נְנָסָה

עַד שִׁיהִיהָ טֻוב

עַד שִׁיהִיהָ

נְכֹבֵשָׂ אֶת הַשְּׁלָום

וְלֹא אֶת הַשְּׁטָחִים

בָּאוּ נְנָסָה

עַד שִׁיהִיהָ טֻוב

עַד שִׁיהִיהָ

לְחוֹפֵשָׁ הַנְּצָחִי

לִילְדִּים שְׁלִי

בָּאוּ נְנָסָה

עַד שִׁיהִיהָ טֻוב

עַד שִׁיהִיהָ

112 השיר אינו מנוקד במקור. בדומה ל"תקווותנו" של אימבר, גם בו אין סימני פיסוק – אף פסיק, אף נקורדה. ניתוח השיר נמצא בפרק 8, "התיחסות ל' התקווה' בשירים רוק ישראליים בשנים האחרונות". מתוך כל השירים שסקרנו עד כה בפרק זה, זהו השיר היחיד שכלו בסולם מז'ורי.

8. תקווה (סאבלימינל והצל) [תקליטור 1 רצועה 28]¹¹³

תקווה

מילים ולחן: סאבלימינל והצל

הבטחתם יונת, ברקיע יש עית
אחוי, סרף רעלע עוקץ זה לא עלה של זית
חישם בחלום, כולט מדברים על שלום
אבל יודים, לוחצים, מושכים, סוחטים ת'דק
בעולם של פיגועים אנסים תמיימים עוד מדברים
חישם באשליל'ית הצדק, הם מרוחבים בעם את הסדק

עובד טירוף יומיומי כדי לשדרוד
לא רוצה להיות כדי להילחם
סאב נלחם כדי לחוות
נותע תקווה, משריש שורדים
מגן בגופי על החלום שלא יתנפץ לדיסטים
די, מספיק עם הכאב מספיק עם הדרמה
שנה שהאדמה מדמת לא נמה, ולמה

תן לי ת'תקווה לקבל מה שאין
את האומץ לנשות לתקן

בוואו נמשיך, החיים לפניינו...

אלוהים, תן לי ת'תקווה לקבל מה שאין
תן לי את הכוח לשנות את מה שכן
תן לי את האומץ לנשות לתקן את העולם
בוואו נמשיך, החיים לפניינו...

אני ראייתי כמה הם הילכו
יותר מדי מהם לא חזרו
חברים נפרדוו, בתים נשברו
דמעות של משפחות נשפכו
ニיצנים של אנשים, פרחים שלא יפרחו
התקווה בראשנו, אהבה בנפשנו
החלום ברחובנו אז לעד נמשיך בדרכנו

נעולמה לה הדממה, שוב קולות המלחמה
עוד חיל חזז עטוף. במא? בדגל המדינה
דם ודמעה נספגים באדמה
עוד אמא המומה, נשarra לה רק תמונה
ת'תקווה בלב נועל, עם חזק לא נתקפל
כי לא נולד הבן זונה שייעזר את ישראל

תן לי ת'תקווה לקבל מה שאין
את הכוח לשנות מה שכן

בוואו נמשיך, החיים לפניינו
לא מאוחר כי מחר יום חדש
החלום יגוע אם נאבד את התקווה
או הושיטו יד לאהבה

¹¹³ השיר אינו מנוקד במקור. ראו ניתוח בפרק 8, "התיחסות ל' התקווה" בשירים רוק ישראליים בשנים האחרונות."

זהו השיר היחיד בסגנון ראפ, ורובו במינור. אך הסיום באקורד האחרון מז'ורי במפתח – יש תקווה!